

تأثیر عوامل سیاسی ژئوپلیتیک دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران

فضل اله نوذری^۱

علی اصغر بیک بیلندی^۲

پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۵/۲۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۲/۰۴

چکیده

منطقه ژئوپلیتیک دریای خزر به علت فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و جایگزین شدن چهار کشور تازه استقلال یافته به جای آن دچار تحولات عظیمی گردید. در این تحقیق با عنوان «تأثیر عوامل سیاسی ژئوپلیتیک دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران» سعی شده است این تحولات را از دریچه عامل سیاسی ژئوپلیتیک بر تدوین راهبرد دفاعی کشور بررسی نماید. لذا با بهره‌گیری از روش توصیفی، تحلیلی و به صورت کاربردی پس از انجام مطالعات نظری و محیط‌شناسی کشورهای منطقه دریای خزر تلاش گردیده است عوامل سیاسی ژئوپلیتیک مرتبط و موثر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران شناسایی و در ادامه ضمن مشاوره با برخی از افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با موضوع و اخذ نظرات آنان، با استفاده از مدل تحلیلی تحقیق، پرسشنامه‌ای تنظیم و طراحی گردید، این پرسشنامه در جامعه آماری ۴۹ نفری به صورت تمام شمار توزیع و پس از اخذ نظر جامعه آماری با استفاده از تکنیک‌ها و روش‌های آماری، تجزیه و تحلیل شده و در ادامه به جمع‌بندی و ارزیابی سئوالات تحقیق پرداخته شده است. در نهایت در قسمت نتیجه‌گیری در پاسخ به سئوالات تحقیق، عوامل سیاسی ژئوپلیتیک کشورهای ساحلی دریای خزر مرتبط با مسائل دفاعی در دو بعد جداگانه عامل سیاسی داخلی و بین‌المللی بررسی و مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و بسترهای تهدیدزای و همچنین مهم‌ترین قوت و ضعف این عامل که در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران مؤثر می‌باشند؛ در قالب ۱۶ عامل ژئوپلیتیک تعیین گردیدند.

واژگان کلیدی: عوامل سیاسی ژئوپلیتیک، دریای خزر، راهبرد، راهبرد دفاعی

۱- استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین علیه السلام

۲- دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی - Ali.biek@yahoo.com

مقدمه

دریای خزر در منطقه اورآسیا واقع شده است. این دریا، بزرگ‌ترین دریاچه جهان و باقی‌مانده دریای عظیم تتیس^۱ از دوران دوم زمین‌شناسی است. از نظر موقعیت ریاضی این دریاچه بین مدار ۴۷ درجه و ۷ دقیقه عرض شمالی و در جنوبی‌ترین نقطه بر مدار ۳۶ درجه و ۲۳ دقیقه عرض شمالی و همچنین بین نصف النهار ۴۶ درجه و ۳۸ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۴۴ دقیقه طول شرقی واقع شده است. این دریا در آسیای غربی و در شمال مرکزی فلات ایران قرار دارد. قزاقستان در شمال، ترکمنستان در شرق و جمهوری آذربایجان در غرب این دریا قرار گرفته‌اند و در شمال غرب آن نیز کشور روسیه واقع شده است (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۴). طول دریای خزر از شمال به جنوب ۱۲۰۵ تا ۱۲۸۰ کیلومتر، عرض آن ۲۰۲ تا ۵۵۴ کیلومتر و طول سواحل آن ۶۵۰۰ کیلومتر است و مساحت آن حدود ۳۹۴۵۰۰ کیلومتر مربع می‌باشد. (صابری، ۱۳۸۸: ۲۹)

عواملی مانند فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و به دنبال آن خلاء قدرت ایجاد شده و وجود کشورهای تازه استقلال یافته با موقعیت سیاسی و اقتصادی جدید و همچنین وجود مسائلی مانند؛ رشد روزافزون بودجه نظامی کشورهای حاشیه‌ای دریای خزر، رقابت کشورهای منطقه‌ای بر سر اکتشافات و استخراج منابع انرژی دریای خزر، عدم حل و فصل موضوع تعیین بستر دریای خزر، ورود بازیگران خارجی به خصوص حضور کشورهای فرامنطقه‌ای - مشخصاً ایالات متحده آمریکا با توجه به اختلافات عمیق ج.ا.ایران با آمریکا، عوامل ژئوپلیتیک منطقه را تغییر داده که این تغییرات تأثیر بسزایی در راهبرد دفاعی ج.ا.ایران خواهند داشت (جودت، ۱۳۸۹: ۴۶-۴۴). بنابراین نگرانی اصلی که وجود دارد، این است که تأثیر این چالش‌ها بر راهبرد دفاعی ج.ا.ایران مغفول نماند. در نتیجه با توجه به این که از زمان فروپاشی شوروی سابق تاکنون، تأثیر عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه خزر در زمینه‌های بروز تهدید یا جنبه‌های فرصت‌آفرین مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران به صورت علمی و دقیق مشخص نشده است، لذا مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه خزر چه تأثیری بر راهبرد دفاعی ج.ا.ایران داشته و چه فرصت، تهدید، قوت و ضعفی ناشی از این عوامل ژئوپلیتیک سیاسی برای سیستم دفاعی ج.ا.ایران وجود دارد.

هدف اصلی این پژوهش مبتنی بر شناخت مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزای مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ایران منبث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر و هدف فرعی شناخت مهم‌ترین عوامل ضعف و قوت سیاسی مرتبط با مسائل دفاعی ج.ا.ایران در این حوزه می‌باشد. سؤال اصلی تحقیق عبارت است از: مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزای مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ایران منبث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر کدامند؟ و سؤال فرعی عبارتست از: عوامل ضعف و قوت سیاسی مرتبط با مسائل دفاعی ج.ا.ایران در حوزه دریای خزر کدامند؟ ضمناً با توجه به اهداف تحقیق، در این پژوهش محقق از تدوین فرضیه و محدود نمودن تحقیق در حیطه آن، خودداری نموده و در ادامه، روند تحقیق به صورت مسئله محور و بر اساس سؤال‌ها و اهداف پژوهش دنبال شده است. در این تحقیق عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر به عنوان متغیر مستقل و راهبرد دفاعی ج.ا.ایران نیز به عنوان متغیر وابسته مد نظر قرار گرفته است.

مبانی نظری

ژئوپلیتیک: تعریف ژئوپلیتیک از نظر حافظ‌نیا عبارت است از؛ «علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت، سیاست و واکنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر می‌باشد». (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۷). تعریف منتخب محقق در این پژوهش نیز همین تعریف می‌باشد.

عوامل ژئوپلیتیک: از جمله عوامل شناخته شده ژئوپلیتیک می‌توان به موقعیت‌های استراتژیک و ژئواستراتژیک، موقعیت‌های ارتباطی، دریایی و ساحلی، جنبه‌های طبیعی و فیزیکی سرزمین نظیر شکل، وسعت، اوضاع توپوگرافی و اقلیم و وضعیت‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی، اجتماعی و فرهنگی و نوع و میزان منابع طبیعی، کمیت، کیفیت منابع انسانی، عناصر فرهنگی، تاریخی و... اشاره کرد. تمام این عوامل ژئوپلیتیک با درجات مختلف تأثیر قابل توجهی بر روند طراحی و اجرای استراتژی (راهبرد) دارند. (همان: ۱۴) و یا به تعبیری هرگاه عوامل یک واحد جغرافیایی با مولفه‌های قدرت (مولفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و نظامی) برخورد نماید، تعاملاتی حاصل از این برخورد ایجاد خواهد شد که به صورت کنشی و واکنشی، این تعاملات بر سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های یک منطقه یا کشور اثر خواهد گذاشت (تعریف محقق).

بسترهای فرصت‌آفرین ژئوپلیتیک: ویژگی‌ها، ملاحظات و واقعیت‌های موجود در حوزه جغرافیایی یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده و موجب تسهیل و تسریع در دستیابی به اهداف دفاعی در

قبال آن کشور می‌شود. سیاست‌های متخذه به منظور وصول به اهداف دفاعی در این بستر نقش‌آفرینی می‌نمایند. (گروه مطالعاتی امنیت، ۱۳۸۷: ۱۰۸)

بسترهای تهدیدزای ژئوپلیتیک: ویژگی‌ها، ملاحظات و واقعیت‌های موجود در حوزه جغرافیایی یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیکی بوده و موجب کندی یا ممانعت از دستیابی به اهداف دفاعی در قبال آن کشور می‌شود. سیاست‌های متخذه به منظور وصول به اهداف دفاعی در این بستر نقش‌آفرینی می‌نمایند. (همان) که این تعریف منتخب محقق در این پژوهش می‌باشد.

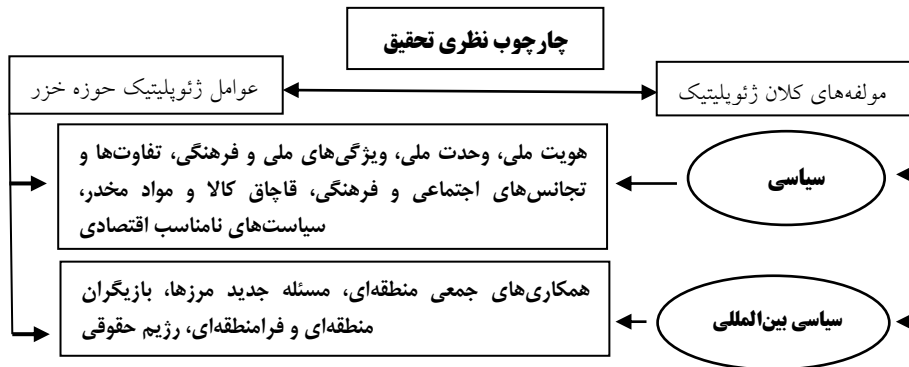
راهبرد دفاعی: راهبرد دفاعی از مولفه‌های راهبرد ملی محسوب می‌شود، اندیشمندان امور نظامی اکثراً راهبرد دفاعی را فراتر از قلمرو نظامی و حیطه نیروهای مسلح دانسته و آن را به کاربرد قدرت ملی ربط می‌دهند، که شامل مولفه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی و غیره می‌گردد، به هر حال راهبرد دفاعی عبارت است از: «چگونگی توزیع و به‌کارگیری منابع، مقدرات و ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی». (نوذری، ۱۳۹۲: ۱۹) که این تعریف، مورد بهره‌برداری محقق در این پژوهش می‌باشد.

چارچوب نظری

فضل‌اله نوذری در رساله دکتری خود با عنوان «تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران» در چارچوب نظری تحقیق خود در بیان قالب عوامل ژئوپلیتیک سیاسی داخلی کشورهای حوزه دریای عمان به عامل‌های ساختار و نظام سیاسی حکومت، احزاب و گروه‌های سیاسی، هویت ملی و سابقه تاریخی ملت، انسجام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت، اقلیت‌های قومی مذهبی متجانس و نامتجانس، اختلافات مرزی و ادعاهای ارضی، قاچاق کالا و مواد مخدر اشاره دارد و در قالب عوامل ژئوپلیتیک سیاسی خارجی نیز به عوامل؛ سیاست خارجی، روابط دوجانبه و علایق ژئوپلیتیک کشورهای حوزه، علایق ژئوپلیتیک بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای پرداخته است. همچنین رضا کمالی در رساله دکتری خود با عنوان «عوامل ژئوپلیتیکی کشور عربستان مؤثر بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران» در چارچوب نظری تحقیق خود در بیان عوامل سیاسی به عامل‌های استحکام و کارآمدی روابط بین‌الملل کشورها در منطقه و نظام بین‌الملل، نقش بازیگران و سازمان‌ها و نهادهای بین‌الملل، علایق ژئوپلیتیک بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، عضویت و نفوذ در اتحادیه‌های سیاسی منطقه‌ای و بین‌المللی، ساختار سیاسی حکومت،

احزاب و نهادهای سیاسی، هویت ملی و سابقه تاریخی ملت، انسجام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ملت، اقلیت‌های قومی مذهبی متجانس و نامتجانس، اختلافات مرزی و ارضی اشاره دارد. بنابراین با اقتباس از تحقیقات ذکر شده و با عنایت به محدوده این تحقیق، چارچوب نظری پژوهش حاضر براساس شکل زیر خواهد بود.

عوامل سیاسی داخلی

با توجه به اینکه عوامل سیاسی بیشتر در ارتباط با کشورهای حاشیه‌ی دریای خزر است، لذا در این بخش عوامل ژئوپلیتیک سیاسی این کشورها برابر چارچوب نظری تشریح می‌گردد.

۱) **هویت ملی و سابقه تاریخی ملت‌ها در منطقه خزر:** کشورهای تازه استقلال یافته حوزه خزر در دهه گذشته شاهد دوره‌ای از ناآرامی‌ها بوده است. سه عامل مهم در سیاست ملی‌گرایی این کشورها مؤثر بوده است.

الف) سیاست‌های اتحاد شوروی سابق که در آن فرهنگ و زبان روسی غلبه داشته و گروه‌ها و اقوام دارای ملیت روسی از موقعیتی برتر نسبت به سایر گروه‌ها برخوردار بوده‌اند.

ب) در زمان اتحاد شوروی قلمروهای خاصی رسماً و بالاجبار به ملت‌ها اختصاص داده شد که در تأسیس جمهوری‌های فعلی منعکس گردید.

ج) گروه‌های معینی به رسمیت شناخته شدند و سرزمین‌هایی به آنان اختصاص یافت، درحالی‌که رسمیت گروه‌های دیگر یا محدود بود و یا اصلاً صورت نگرفت.

۲) **تفاوت‌ها و تجانس‌های اجتماعی و فرهنگی در حوزه خزر:** اگرچه کشورهای آسیای مرکزی توافق نموده‌اند که مرزهای سیاسی موجود را محترم شمارند، ولی با ترکیب جمعیت فعلی در

کشورهای منطقه، زمینه بالقوه وقوع بحران و درگیری‌های قومی و در صورت بروز گسترش آن به کشورهای دیگر وجود دارد. در منطقه دریای خزر نیز اقوام گوناگون با زبان‌های متفاوت زندگی می‌کنند. در این منطقه حدود ۵۰ گروه قومی وجود دارد که عمدتاً به سه خانواده‌ی زبانی (فارسی، ترکی و روسی) تعلق دارند. (واعظی، ۱۳۸۷: ۷۵)

۳) قاچاق کالا، مواد مخدر و خاویار: معضلی که در آینده می‌تواند منطقه مورد مطالعه را با خطر مواجه نماید، مشکل مواد مخدر، جرائم سازمان‌یافته در مناطق مرزی و فعالیت‌های جنایی مربوط به آن می‌باشد. هرچند تاکنون این معضل نقش قابل توجهی در سیاست‌های منطقه‌ای بازی نکرده، ولی در مقیاسی که قاچاق مواد مخدر و مصرف آن به ویژه در کشورهای تازه استقلال‌یافته حوزه، به دنبال خود فساد و قاچاق سلاح را در پی خواهد داشت. (همان: ۸۰-۷۹) بر اساس گزارش برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد، دو مسیر انتقال مواد مخدر در حوزه خزر عبارت است از: مسیر اول؛ قزاقستان، روسیه، اوکراین، مولداوی، ترکیه و مسیر دوم؛ ازبکستان، ترکمنستان، دریای خزر، آذربایجان، گرجستان، ترکیه. (محمدی، ۱۳۹۰: ۵۳)

قاچاق خاویار: با ارزش‌ترین ماهیان خاویاری عبارتند از تاس‌ماهی روسی، اوزون برون، فیل‌ماهی، استرلیاد و آزاد ماهیان مثل ماهی سفید، آزاد ماهی خزر، ماهیان استخوانی.

مشکل می‌توان گفت کدام طلای سیاه در دریای خزر با ارزش‌تر است. نفت یا خاویار. در صورت مقایسه، قیمت یک تن خاویار خیلی بیشتر است. قیمت یک تن خاویار بر حسب نوع آن در بازار جهانی بین ۱۸۰ تا ۶۰۰ هزار دلار بوده در حالی که قیمت یک تن نفت در اوج قیمت خودش بین ۵۰۰ تا ۸۰۰ دلار بوده است. اما به علت نبود نظام مدیریت واحد، عدم نظارت و کنترل و افزایش روزافزون صید غیرمجاز، میزان صید قانونی ماهیان خاویاری به کمتر از ۴۹۷ تن در سال ۲۰۰۷/۱۳۸۶ م رسید. (ایگور، ۱۳۸۵: ۲۰۵)

۴) سیاست‌های نامناسب اقتصادی: ظرفیت‌های محدود اقتصادی در کنار سیاست‌گذاری‌های نادرست و عدم توسل به یک نظام اقتصادی مشخص و ضعف در امور اجرایی موجب شده است تا اغلب این کشورها با مشکلات اقتصادی دامنه‌داری مواجه باشند. در اغلب این کشورها مبارزه با تمرکزگرایی اقتصادی به‌عنوان نمادی از نظام اشتراکی صورت گرفت، اما نسبت به انحصارگرایی و انحصارزدگی اقتصادی غفلت گردید. این امر چرخه ناکارآمدی را به ضرر عامه مردم تشدید کرده است (محمدی،

۱۳۹۰: ۵۵). علاوه بر این، اکثر جمهوری‌ها به دلیل گسترش خدمات بهداشتی در دوران شوروی سابق با رشد سریع جمعیتی فراتر از توانایی آن‌ها برای ایجاد شغل‌های جدید مواجه بوده‌اند. این امر، معضل بیکاری در این جمهوری‌ها را با توجه به حذف بسیاری از زمینه‌های اشتغال، تشدید کرده است (واعظی، ۱۳۸۷: ۳۱۲). مشکل بعدی بحث مهاجرت است. هنگامی که روسیه فدراتیو توسط غرب تحریم شد و بازار روسیه کم رونق گردید، تعداد زیادی از جوانان ازبکستان، تاجیکستان و چین برای کسب و کار به قزاقستان و آذربایجان مهاجرت کرده که مشکلاتی را برای این کشورها فراهم نموده است.

عوامل سیاسی بین‌المللی

۱) همکاری‌های جمعی منطقه‌ای: به دلیل وجود نداشتن منافع مشترک و در نتیجه شکل نگرفتن حس همگرایی کشورهای ساحلی خزر، تاکنون اتحادیه منطقه‌ای در منطقه ی خزر با همکاری پنج کشور ساحلی شکل نگرفته و این عامل، زمینه حضور کشورهای فرامنطقه‌ای را در خزر تشدید کرده است (تقوی اصل، ۱۳۸۷: ۶۳). هر یک از دولت‌های تازه استقلال‌یافته حوزه دریای خزر نیز برای تعقیب منافع خود ممکن است همکاری و اتحاد با یکی از قدرت‌های بزرگ را ترجیح داده و به گسترش روابط با آن قدرت پردازد. (آلیکر، ۱۳۸۲: ۴۳۸)

۲) مسئله مرزهای جدید: کشورهای تازه استقلال‌یافته حوزه دریای خزر با اختلافات عدیده مرزی، قومی، ارضی تضاد بین روس و غیر روس و بومی و غیربومی روبه‌رو هستند. تمامی این اختلافات ریشه تاریخی و محصول استراتژی و سیاست‌هایی است که توسط دولت روسیه تزاری و جانشین آن دولت کمونیستی شوروی اعمال شده است. (تقوی اصل، ۱۳۸۷: ۹۹) ریشه کنترل ملی‌گرایی قومی در دو منطقه آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی را باید در عدم همخوانی مرزهای سیاسی با مرزهای قومی، نژادی و مذهبی دانست که در دوران حاکمیت هفتاد ساله شوروی به ویژه در دوره استالین شکل گرفت. در این دوران، تحت تأثیر دکترین ملیت برخاسته از مفهوم مارکسیستی - لنینیستی با ترسیم خطوط جدید (مرزبندی) موجب پیدایش بیش از ۵۰ پهنه سرزمینی جدید در چهار سطح متفاوت شد. (همان: ۱۶۵)، بر بستر چنین تفکری مرزهای جدید سیاسی در منطقه آسیای مرکزی به شکل‌گیری پنج جمهوری قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان و در منطقه قفقاز جنوبی به شکل‌گیری سه جمهوری آذربایجان، گرجستان و ارمنستان انجامید، اما این تقسیم‌بندی به معنی قرار گرفتن همه جمعیت یک قوم در درون مرزهای سیاسی مشخص نبود. به‌عنوان مثال، منطقه‌ای به وسعت ۲۰ درصد کل خاک جمهوری آذربایجان که بیش از ۹۴ درصد ساکنین آن را ارامنه تشکیل می‌دادند، از

ارمنستان جدا و در چارچوب مرزهای جمهوری آذربایجان مسلمان قرار گرفت و بدین ترتیب نطفه بحران قومی ناگورنو-قره‌باغ شکل گرفت. در بیرون از مرزهای جمهوری آذربایجان و با قرار گرفتن ارمنستان در بین آن‌ها، یک جمهوری خودمختار آذری به نام نخجوان پدید آمد. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۹۱: ۷۸)

۳) بازیگران فرامنطقه‌ای: دو عامل گسترش نفوذ آمریکا و غرب را در منطقه خزر تسهیل می‌کند، یکی تمایل کشورهای منطقه برای حضور آمریکا و کشورهای اتحادیه اروپا در منطقه به‌علت توانایی‌های اقتصادی به همراه قدرت نظامی آنان. عامل دوم ضعف نسبی روسیه در زمینه‌های نظامی، اقتصادی و سیاسی بعد از فروپاشی شوروی است. این امر باعث شده است تا آمریکا و اتحادیه اروپا به عنوان کشورهایی که از هر جهت قدرتمند و تواناترند، در منطقه حضور یابند (قاسمی و ناظری، ۱۳۹۰: ۱۵۵).

۴) رژیم حقوقی دریای خزر

الف) تعریف رژیم حقوقی دریای خزر: مجموعه مقررات حاکم بر کلیه اعمالی که در دریای خزر انجام می‌گیرد و یا در ارتباط با صلاحیت‌های دولت‌ها در این پهنه آبی صورت می‌پذیرد، عنوان رژیم حقوقی دارد. رژیم حقوقی دریای خزر در حقیقت مشخص می‌کند که سهم کشورهای ساحلی در این دریا تا کجا با منافع دیگران تضاد پیدا نمی‌کند و علاوه بر این، کشورهای حاشیه خزر تا چه حد برای حفظ و نگهداری آن مسئولیت دارند. (ولی محمدی، ۱۳۹۰: ۳۳)

ب) موضع کشورهای ساحلی دریای خزر در رژیم حقوقی دریای خزر

- موضع کشور ج.ا.ایران درباره‌ی رژیم حقوقی خزر: ایران اعلام کرده است که در صورت تصمیم به تقسیم، حداقل ۲۰ درصد از دریا را سهم خود می‌داند. البته ایران قائل به تقسیم مساوی دریای خزر بین کشورهای ساحلی نیست. بلکه اذعان می‌دارد که حداقل سهم ایران از دریای خزر نباید کمتر از ۲۰ درصد باشد. (صفری، ۱۳۸۳: ۱۵۷)

به‌طور کلی موضع ایران در تعیین رژیم حقوقی دریای خزر عبارت است از: ۱) اصل اتفاق آرا. ۲) تساوی حقوق کشورهای ساحلی. ۳) در اولویت قرار گرفتن حفظ محیط‌زیست. ۴) وجود یک قرارداد کشتیرانی عادلانه. ۵) غیرنظامی ماندن دریای خزر. (بیژنی، ۱۳۸۱: ۱۳۶)

- موضع کشور ترکمنستان درباره‌ی رژیم حقوقی خزر: جمهوری ترکمنستان در این زمینه پیشنهاد نظام مشاع را ارائه داد که عبارت از این بود که ۴۵ مایل ساحل به‌عنوان منطقه انحصاری ملی در نظر گرفته شود و برای مابقی دریا یک سازمان منطقه‌ای تشکیل و بر استفاده مشترک کشورهای ساحلی از این منطقه مشترک نظارت و کنترل داشته باشند. ترکمنستان معتقد است که از این ۴۵ مایل پیشنهادی، ۱۵ مایل محدوده حاکمیت سرزمینی و ۲۵ مایل محدوده شیلاتی باشد. (صفری، ۱۳۸۳: ۱۵۷)

- موضع کشور قزاقستان درباره‌ی رژیم حقوقی خزر: قزاقستان مدعی است که چون دریای خزر از طریق کانال ولگا- دن به دریای آزاد بالتیک و سیاه ارتباط دارد، لذا خصوصیت دریای آزاد را احراز کرده و به همین جهت نظام حقوقی کنوانسیون ۱۹۸۲ م را باید در مورد آن اعمال نمود، یعنی پس از ترسیم خط مبدأ، ۱۲ مایل به‌عنوان دریای سرزمینی، ۲۴ مایل منطقه مجاور و ۲۰۰ مایل به‌عنوان منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره باید در نظر گرفته شود. البته با رعایت آزادی کشتیرانی، پرواز، استقرار و تعبیه لوله‌ها و کابل‌ها (ممتاز، ۱۳۸۱: ۸). امروزه قزاقستان در عمل به تقسیم دریا تن داده است. قراردادهای دوجانبه بین آذربایجان و قزاقستان و روسیه و قزاقستان و نیز قرارداد سه‌جانبه آذربایجان، قزاقستان و روسیه شاهد این مدعا است. (میرفخرایی، ۱۳۸۳: ۱۸۹)

- موضع کشور فدراتیو روسیه درباره‌ی رژیم حقوقی خزر: در نظر روس‌ها دریای خزر به سه قسمت سطح و ورای آن، زیر سطح و بستر تقسیم شده است. صرف‌نظر از یک حریم ۴۵ مایل دریایی ملی برای ماهیگیری، سطح و ورای آن به همراه زیر سطح بین کشورهای ساحلی مشاع می‌باشد، اما بستر و زیر بستر میان کشورهای ساحلی تقسیم می‌شود. به هر ترتیب اقدام‌های جدید روس‌ها در خصوص رژیم حقوقی خزر حول همین ایده دور می‌زند و آن‌ها توانسته‌اند برخی از کشورهای ساحلی را به‌سوی خود بکشانند. (احمدی پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۰)

- موضع کشور آذربایجان درباره‌ی رژیم حقوقی خزر: این کشور از قراردادهای ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ بین ایران و شوروی این‌گونه استنباط می‌کند که بر اساس این قراردادها، دریای خزر بین ایران و شوروی تقسیم شده است. محور این تقسیم نیز خط آستارا- حسینقلی بوده است. این کشور اظهار می‌دارد که در سال ۱۹۷۰ مقامات وزارت نفت و گاز شوروی سابق منطقه بالای آستارا- حسینقلی را بین جمهوری‌های حاشیه دریای خزر در چارچوب مرزهای شوروی سابق تقسیم کرده‌اند و اکنون نیز باید این تقسیم‌بندی مدنظر قرار گیرد. سیاستمداران جمهوری آذربایجان مناسب‌ترین روش برای دستیابی به

اهداف خود را حمایت از این ایده تقسیم دریا می‌دانند. زیرا در غیر این صورت این کشور میدان‌های نفتی زیادی را از دست خواهد داد. (ترابی، ۱۳۸۰: ۱۰۱)، سرانجام فعلاً برابر توافق انجام شده استارخان در سال ۲۰۱۴/۱۳۹۳ م، کشورهای ساحلی توافق نمودند که تا رسیدن به یک توافق اجماعی در خصوص رژیم حقوقی دریای خزر، از ساحل هر کشور تا ۱۵ مایلی منطقه سرزمینی و از این منطقه تا ۱۰ مایلی، منطقه ماهیگیری کشورها محسوب می‌گردد. (صمدزاده صابر، ۱۳۹۳)

مصاحبه‌های انجام شده با خبرگان در مورد تأثیر عوامل ژئوپلیتیک سیاسی دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران

به منظور به روز رسانی داده‌ها و تکمیل ادبیات این مقاله، محقق با مسئولین تراز اول کشوری و لشکری در زمینه این موضوع، مصاحبه‌هایی انجام داده که جمع‌بندی آنها به شرح ذیل می‌باشد.

عوامل سیاسی داخلی

- ۱- تأکید سیستم دیپلماسی ج.ا.ایران در مورد کشورهای ساحلی مبنی بر طرح دریای خزر به عنوان دریای صلح و دوستی
- ۲- در سیاست ایران، دریای خزر در اولویت دوم است. درحالی‌که این دریا در سیاست سایر کشورهای حاشیه‌ی دریای خزر در الویت اول آن‌ها است. (همان)
- ۳- نگاه تیزبین و هوشمندانه فرماندهی معظم کل قوا امام‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نسبت به قدرت دریا و استفاده بهینه از این قدرت. (پورشاسب، ۱۳۹۴)^۱

عوامل سیاسی خارجی

- ۱- ایران با ترکمنستان و جمهوری آذربایجان هنوز در بعضی موارد اختلاف نظر دارند (میدان‌های نفتی و بحث رژیم حقوقی دریای خزر). البته اختلاف با آذربایجان بیشتر است. (اصولی، ۱۳۹۳)^۲
- ۲- وجود تفکر و اتخاذ سیاست غیرنظامی کردن دریای خزر توسط کشور ایران (میر احمدی، ۱۳۹۴)^۳
- ۳- نفوذ و اقدامات کشورهای فرامنطقه‌ای به ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی در اقدام به برقراری روابط سیاسی، نظامی و امنیتی با کشورهای حوزه خزر به منظور کسب ذخایر نفت و گاز،

۱- مصاحبه محقق با امیر سرتیپ دکتر عبدالعلی پورشاسب در مورخه ۹۴/۸/۲۲

۲- مصاحبه محقق با جناب آقای دکتر علی اصولی در مورخه ۹۳/۱۱/۲۰

۳- مصاحبه محقق با سردار سرتیپ پاسدار مجید میراحمدی ۹۴/۸/۱۵

جلوگیری از نفوذ ایران و روسیه در منطقه و تلاش این کشورها جهت نزدیک شدن به مرزهای شمالی ج.ا.ایران

۴- بهره‌برداری از فضای مناسب رقابت روسیه با اروپا، ناتو و آمریکا جهت تحکیم قدرت ج.ا.ایران در حوزه خزر

۵- ایجاد زمینه توسعه همه‌جانبه روابط دیپلماسی با کشورهای حوزه خزر به‌ویژه روسیه ۶- کم‌رنگ شدن نفوذ ایران در منطقه که این امر زمینه‌گرایش کشورهای این حوزه به کشورهای فرامنطقه‌ای را فراهم کرده است. (کوچکی، ۱۳۹۴) ۱

۷- سیاست‌های خارجی آمریکا در کشورهای حاشیه دریای خزر

۸- حضور و نفوذ رژیم اشغالگر قدس در کشورهای حاشیه دریای خزر به ویژه کشور آذربایجان

۹- نفوذ ترکیه بر کشور آذربایجان و ترکمنستان و اشاعه پان‌ترکیسم و تأثیر آن بر آذربایجان ۱۰- رقابت کشور روسیه با ج.ا.ایران در ایجاد جایگاه تعیین‌کننده قدرت در حوزه دریای خزر. (پورشاسب، ۱۳۹۴)

رژیم حقوقی دریای خزر

۱- چون خزر دریای بسته‌ای است بنابراین کشورهای فرامنطقه‌ای نمی‌توانند وارد آن شوند. (صمدزاده صابر، ۱۳۹۴)^۲

۲- نداشتن رژیم حقوقی ثابت دریایی در حوزه خزر، می‌تواند چاشنی درگیری نظامی در این حوزه را فعال کند. (میراحمدی، ۱۳۹۴)

۳- تأکید مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای مد ظله العالی مبنی بر اینکه سهم ایران از دریای خزر ۲۰٪ است. (متکی، ۱۳۹۳)^۳

۴- عدم توافق جمعی بین کشورهای پیرامونی خزر در خصوص رژیم حقوقی دریای خزر.

۵- رفت‌وآمد مکرر کشتی‌های ماهیگیری، تجاری و نظامی ایران به منطقه ۲۰٪ به یک‌رویه عرفی در حال تبدیل شدن است. (اصولی، ۱۳۹۳)

۶- افزایش سطح رقابت‌های تسلیحاتی، گسترش نفوذ قدرت‌های فرامنطقه‌ای در خزر، دست‌یافتن به توافقی جامع در زمینه رژیم حقوقی دریای خزر را با مشکل مواجه کرده است.

۱- مصاحبه محقق با امیر دریادار دکتر سجاد کوچکی در مورخه ۹۴/۹/۱۵

۲- مصاحبه محقق با جناب آقای مجید صمدزاده صابر در مورخه ۹۳/۱۱/۱۴

۳- مصاحبه محقق با جناب آقای منوچهر متکی در مورخه ۹۳/۱۲/۲۵

۷- توافق نشدن بر سر مرزهای آبی بین ج.ا.ایران، ترکمنستان و آذربایجان در بخش جنوبی خزر و به نتیجه نرسیدن وضعیت حقوقی خزر. (ایزدی، ۱۳۹۴)^۱

روش‌شناسی

محققین با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به اجرای تحقیق حاضر پرداخته‌اند که از نوع کاربردی می‌باشد. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت افراد خبره و صاحب نظر مرتبط با مسائل ژئوپلیتیک در حوزه مورد نظر، جامعه تحقیق از بین خبرگان نظامی و غیر نظامی و صاحب نظران جغرافیای سیاسی در سطح نیروهای مسلح، که دارای ویژگی‌های زیر باشند، انتخاب گردیده‌اند: دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی و یا در جایگاه سرلشکری (در سطوح کشوری و لشکری) باشند، در زمینه عنوان مورد بررسی در این مقاله، دارای آثار علمی و پژوهشی بوده و آشنا به محیط مورد مطالعه باشند، از آشنایی مناسب با مسائل راهبردی و ژئوپلیتیک برخوردار باشند، حداقل دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد باشند، به‌عنوان مسئول در یکی از کشورهای حاشیه حوزه خزر خدمت نموده باشند (سفیر یا وابسته نظامی).

لذا جامعه آماری این تحقیق که دارای ویژگی‌های ذکر شده باشند، ۴۹ نفر برآورد گردیده و به صورت تمام شمار به آنان رجوع شده است.

در این تحقیق با مطالعه کتب و مقالات و با استفاده از روش فیش برداری و بررسی اسناد و مدارک علمی موجود در کتابخانه‌ها و اسناد و مدارک رسمی موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با حوزه تحقیق اطلاعات مورد لزوم گردآوری شده است، همچنین محقق در این تحقیق از روش تحقیقات میدانی با بهره‌گیری از مصاحبه و تهیه، توزیع و جمع‌آوری پرسشنامه بین صاحب نظران و خبرگان جامعه آماری در دو مرحله برای تجزیه و تحلیل و ارائه پاسخ به سئوالات تحقیق استفاده نموده است.

در تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری توصیفی از قبیل جداول فراوانی، محاسبه میانگین و نسبت‌ها استفاده شده است و در نهایت با استفاده از آزمون مقدار کای دو برای تعیین سطح معناداری پاسخ سئوالات (ضریب اطمینان ۹۵٪ با خطای حداکثر زیر ۵٪)، عمده‌ترین عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر موثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران، احصاء شده است.

۱- مصاحبه محقق با سردار سرلشکر پاسدار دکتر مصطفی ایزدی در مورخه ۹۴/۹/۲۸

– چگونگی انجام مصاحبه و تهیه پرسشنامه و روایی و پایایی آن

الف) مصاحبه

پس از مشورت با برخی از اساتید و خبرگان مرتبط با موضوع، نسبت به تهیه سؤالات بسته و باز جهت انجام مصاحبه اقدام شد. سپس سعی گردید از متخصصین خبره در حوزه‌های نظامی و سیاسی با توجه به ویژگی‌های جامعه برای مصاحبه در خصوص داده‌های کیفی تا حد اشباع استفاده گردد. برای بالا بردن پایایی مصاحبه، سؤالات مصاحبه به گونه‌ای دیگر و در زمان‌های مختلف مطرح گردید.

ب) پرسشنامه

– **روایی صوری:** با توجه به سؤالات تحقیق، ابتداءً گویه‌های پرسشنامه بر گرفته شده از مدل تحلیلی تحقیق تهیه شد، سپس به افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع (با نشست‌های علمی و جلسات هم‌اندیشی با خبرگان، فرماندهان، مدیران حوزه دفاعی، امنیتی و سفرهای تحقیقی) ارائه و پس از لحاظ نمودن نظرات آنان، اصلاح و در نهایت پرسشنامه‌ای در قالب ۱۶ سؤال بسته و یک سؤال باز طراحی گردید. بنابراین با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد صاحب‌نظر و خبره مرتبط با موضوع و حوزه‌ی مورد مطالعه در سطح نیروهای مسلح، دستگاه‌های کشوری و مراکز دانشگاهی و نیز تمام شمار بودن جامعه‌ی آماری و طراحی و توزیع سؤالات پرسش‌نامه در دو نوبت می‌توان با درصد اطمینان بالایی نتیجه‌گیری نمود که سؤالات پرسشنامه‌ی مزبور از روایی^۱ صوری بالایی برخوردار می‌باشد.

– **روایی محتوایی:** یکی از روش‌های تعیین اعتبار روایی محتوایی، استفاده از ضریب لاوشه یا همان (C.V.R)^۲ می‌باشد. با توجه به اینکه تعداد خبرگان و نظردهندگان برای این ارزیابی ۱۲ نفر بودند، لذا مقدار قابل قبول، ضریب بالاتر از ۰/۵۹ بوده و گویه‌هایی که دارای ضریب کمتر از مقدار مزبور بودند، حذف شدند. بنابراین برابر محاسبات انجام شده، تعداد سه گویه از ۱۶ گویه پرسشنامه دوم به شرح ذیل، که دارای ضریب کمتر از ۰/۵۹ بودند از پرسشنامه حذف شدند.

(۱) داشتن هویت ایرانی در بین اغلب اقوام کشورهای حاشیه خزر

1 - Validity

2-C.V.R (Content Validity Ratio)

- ۲) تلاش روسیه جهت گسترش نفوذ خود در بین کشورهای تازه استقلال یافته ساحلی دریای خزر (خبرگان این گویه را تکراری قلمداد نمودند).
- ۳) بسته بودن ساختارهای سیاسی - اجتماعی ترکمنستان.
- همچنین تعداد ۳ گویه از گویه‌های پیشنهادی خبرگان (به شرح ذیل)، روایی محتوایی را دریافت و به گویه‌های پرسشنامه دوم اضافه شدند. لذا جمع گویه‌های پرسشنامه سوم نیز به عدد ۱۶ رسیده است.
- ۱) مطرح کردن آرمان آذربایجان بزرگ توسط جمهوری آذربایجان
- ۲) توافق دوجانبه یا سه جانبه کشورهای ساحلی در خصوص حق حاکمیت دریای خزر
- ۳) کم بودن طول مرز ساحل ج.ا.ایران نسبت به چهار کشور دیگر ساحل دریای خزر.
- ضمناً در این تحقیق، روایی محتوایی کلی برای عوامل سیاسی، به صورت محاسبه مجموعه میانگین، برابر ۸۱۷٪ و برای رژیم حقوقی محاسبه شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تحلیل داده‌های سؤال یکم تحقیق: مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزای مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ایران منبعث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر کدامند؟

در پاسخ به توصیف شاخص‌های موثر در بعد ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر مرتبط با نقش‌های بستر فرصت‌آفرین و تهدیدزا پرداخته خواهد شد.

عامل اول: افزایش قاچاق کالا، مواد مخدر و خاویار در بین کشورهای ساحلی دریای خزر؛

صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، تنها ۵۷٪ آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۳/۵۳ محاسبه شده است.

عامل دوم: گسترش نفوذ رژیم اشغالگر قدس، آمریکا و ناتو در بین کشورهای تازه استقلال یافته ساحلی دریای خزر؛

صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۱۰۰٪ آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۴/۹۲ محاسبه شده است.

عامل سوم: فقدان اتحادیه منطقه‌ای در منطقه ی خزر با همکاری پنج کشور ساحلی؛

تعداد ۱۹ نفر (۳۹٪) پاسخ‌دهندگان این عامل را فرصت‌آفرین و ۳۰ نفر (۶۱٪) پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از تعداد ۱۹ نفر پاسخ‌دهندگان فرصت‌آفرین، ۴۲٪ آنان میزان تأثیر این عامل را در بستر فرصت‌آفرین بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند و از تعداد ۳۰ نفر پاسخ‌دهنده تهدیدزا، ۱۰۰٪ آنان میزان تأثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در این حوزه را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر فرصت‌آفرین ۲/۸ و میانگین بستر تهدیدزا ۴/۴۰ محاسبه شده است.

عامل چهارم: تشکیل اجلاس مشترک کشورهای ترک‌زبان بین ترکیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان؛ تعداد ۱۳ نفر (۲۷٪) پاسخ‌دهندگان، این عامل را فرصت‌آفرین و ۳۶ نفر (۷۳٪) پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از تعداد ۱۳ نفر پاسخ‌دهندگان فرصت‌آفرین، ۳۸٪ از آنان میزان تأثیر این عامل را در بستر فرصت‌آفرین بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. و از تعداد ۳۶ نفر پاسخ‌دهنده تهدیدزا، ۸۳٪ از آنان میزان تأثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در این حوزه را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر فرصت‌آفرین ۲/۴ و میانگین بستر تهدیدزا ۴/۳۳ محاسبه شده است.

عامل پنجم: تلاش روسیه جهت گسترش نفوذ خود در بین کشورهای تازه استقلال‌یافته ساحلی دریای خزر برای افزایش اعتبار و قدرت چانه‌زنی خود برای گرفتن امتیاز از قدرت‌های غربی؛ صد درصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۶۷٪ از آنان، میزان تأثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۴/۱ محاسبه شده است.

عامل ششم: بهره‌برداری از فضای مناسب رقابت روسیه با اروپا، ناتو و آمریکا جهت تحکیم قدرت ج.ا.ایران در حوزه خزر؛ صد درصد پاسخ‌دهندگان این عامل را فرصت‌آفرین برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۹۲٪ از آنان میزان تأثیر این عامل را در بستر فرصت‌آفرین بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر فرصت‌آفرین ۴/۶۹ محاسبه شده است.

عامل هفتم: ایجاد زمینه توسعه همه‌جانبه روابط دیپلماسی ج.ا.ایران با کشورهای حوزه خزر به ویژه روسیه؛ صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را فرصت‌آفرین برآورد کرده‌اند. و ۱۰۰٪ آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر فرصت‌آفرین بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر فرصت‌آفرین ۴/۹۲ محاسبه شده است.

عامل هشتم: رقابت کشور روسیه با ج.ا.ایران در ایجاد جایگاه تعیین‌کننده قدرت در حوزه دریای خزر؛ صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۲۱٪ از آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۲/۶۷ محاسبه شده است.

عامل نهم: تشدید بحران رژیم حقوقی دریای خزر ناشی از تخصیص منابع نفت و گاز بیشتر، افزایش سطح رقابت‌های تسلیحاتی، گسترش نفوذ قدرت‌های فرامنطقه‌ای در خزر؛

صد درصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۹۶٪ از آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۴/۸ محاسبه شده است.

عامل دهم: درخواست بعضی از کشورهای تازه استقلال‌یافته از سازمان ملل برای دخالت در تعیین رژیم حقوقی این دریا؛ صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۵۷٪ از آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۳/۸۸ محاسبه شده است.

عامل یازدهم: توافق نداشتن بر سر مرزهای آبی این دریا بین ج.ا.ایران، ترکمنستان و آذربایجان؛ صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۸۶٪ از آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۴/۴۳ محاسبه شده است.

عامل دوازدهم: توافق دوجانبه یا سه‌جانبه کشورهای ساحلی در خصوص حق حاکمیت دریای خزر؛ صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را تهدیدزا برآورد کرده‌اند. اما از این تعداد، ۷۸٪ از آنان میزان تاثیر این عامل را در بستر تهدیدزا بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در این حوزه را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین بستر تهدیدزا ۴/۳۹ محاسبه شده است.

جدول شماره (۱) مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه خزر موثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا.

رتبه	سطح معناداری	مقدار گای دو مشاهده شده	میانگین فراوانی	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	درصد فراوانی فرصت‌آفرین	فراوانی فرصت‌آفرین	عوامل ژئوپلیتیک سیاسی	ردیف عامل
-	۰/۴۹۱	۴/۷۴	۲/۸	۴۲	۳۹	۱۹	فقدان اتحادیه منطقه‌ای در منطقه خزر با همکاری پنج کشور ساحلی	۱
-	۰/۴۰۵	۰/۶۹۲	۲/۴	۳۸	۲۷	۱۳	تشکیل اجلاس مشترک کشورهای ترک‌زبان بین ترکیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان	۲
۲	۰/۰۰۰	۸۴/۳۰	۴/۶۹	۹۲	۱۰۰	۴۹	بهره‌برداری از فضای مناسب رقابت روسیه با اروپا، ناتو و آمریکا جهت تحکیم قدرت ج.ا.ا. در حوزه خزر	۳
۱	۰/۰۰۰	۶۴/۳۰	۴/۹۲	۱۰۰	۱۰۰	۴۹	ایجاد زمینه توسعه همه‌جانبه روابط دیپلماسی ج.ا.ا. با کشورهای حوزه خزر به‌ویژه روسیه	۴

نتایج جدول فوق گویای این است که مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ا. ایران منبعت از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر به ترتیب اهمیت عبارتند از:

(۱) ایجاد زمینه توسعه همه‌جانبه روابط دیپلماسی ج.ا.ا. ایران با کشورهای حوزه خزر به ویژه روسیه.

(۲) بهره‌برداری از فضای مناسب رقابت روسیه با اروپا، ناتو و آمریکا جهت تحکیم قدرت ج.ا.ا. ایران در حوزه خزر. ضمناً عامل ۴ و ۵ از سطح معناداری در بسترهای فرصت‌آفرین برخوردار نشده، لذا نمی‌توانند تأثیر مهمی در تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا. ایران در حوزه دریای خزر داشته باشند.

جدول شماره (۲) مهم‌ترین بسترهای تهدیدزای عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه خزر موثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران

رتبه	سطح معناداری	مقدار کای دو مشاهده شده	میانگین فراوانی	درصد میزان تاثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	درصد فراوانی تهدیدزا	فراوانی تهدیدزا	عوامل ژئوپلیتیک سیاسی	رده عامل
-	۰/۵۳۵	۱۳/۶۵	۳/۵۳	۵۷	۱۰۰	۴۹	افزایش قاچاق کالا، مواد مخدر و خاویار در بین کشورهای ساحلی دریای خزر	۱
۱	۰/۰۰۰	۶۴/۳۰	۴/۹۲	۱۰۰	۱۰۰	۴۹	گسترش نفوذ رژیم اشغالگر قدس، آمریکا و ناتو در بین کشورهای تازه استقلال یافته ساحلی دریای خزر	۲
-	۰/۲۲۶	۴/۳۵	۱/۹۷	۲۳	۶۱	۳۰	فقدان اتحادیه منطقه‌ای در منطقه خزر با همکاری پنج کشور ساحلی	۳
۷	۰/۰۳۱	۸/۱۲	۴/۰۳	۶۷	۷۳	۳۶	تشکیل اجلاس مشترک کشورهای ترک‌زبان بین ترکیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان	۴
۶	۰/۰۰۰	۲۹/۷۵	۴/۱	۶۷	۱۰۰	۴۹	تلاش روسیه جهت گسترش نفوذ خود در بین کشورهای تازه استقلال یافته ساحلی دریای خزر برای افزایش اعتبار و قدرت چانه‌زنی خود برای گرفتن امتیاز از قدرت‌های غربی	۵
-	۰/۰۵۶	۷/۵۷	۲/۶۷	۲۱	۱۰۰	۴۹	رقابت کشور روسیه با ج.ا.ا. در ایجاد جایگاه تعیین کننده قدرت در حوزه دریای خزر	۶
۲	۰/۰۰۰	۵۷/۱۷	۴/۸	۹۶	۱۰۰	۴۹	تشدید بحران رژیم حقوقی دریای خزر ناشی از تخصیص منابع نفت و گاز بیشتر، افزایش سطح رقابت‌های تسلیحاتی، گسترش نفوذ قدرت‌های فرا منطقه‌ای در خزر	۷
-	۰/۵۳۱	۱۴/۱۶	۳/۸۸	۵۷	۱۰۰	۴۹	درخواست بعضی از کشورهای تازه استقلال یافته از سازمان ملل برای دخالت در تعیین رژیم حقوقی این دریا	۸
۴	۰/۰۰۰	۳۵/۹	۴/۴۳	۸۶	۱۰۰	۴۹	توافق نداشتن بر سر مرزهای آبی این دریا بین ج.ا.ا، ترکمنستان و آذربایجان	۹
۵	۰/۰۰۰	۲۹/۷۸	۴/۳۹	۷۸	۱۰۰	۴۹	توافق دوجانبه یا سه جانبه کشورهای ساحلی در خصوص حق حاکمیت دریای خزر	۱۰

نتایج جدول فوق گویای این است که مهم‌ترین بسترهای تهدیدزای مرتبط با مسائل دفاعی پیش روی ج.ا.ایران منبعث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر به ترتیب اهمیت عبارتند از:

- ۱) گسترش نفوذ رژیم اشغالگر قدس، آمریکا و ناتو در بین کشورهای تازه استقلال یافته ساحلی دریا
- ۲) تشدید بحران رژیم حقوقی دریای خزر ناشی از تخصیص منابع نفت و گاز بیشتر، افزایش سطح رقابت-های تسلیحاتی، گسترش نفوذ قدرت‌های فرامنطقه‌ای در دریای خزر
- ۳) توافق نداشتن بر سر مرزهای آبی این دریا بین ج.ا.ایران، ترکمنستان و آذربایجان
- ۴) توافق دوجانبه یا سه جانبه کشورهای ساحلی در خصوص حق حاکمیت دریای خزر
- ۵) تلاش روسیه جهت گسترش نفوذ خود در بین کشورهای تازه استقلال یافته ساحلی دریای خزر برای افزایش اعتبار و قدرت چانه‌زنی خود برای گرفتن امتیاز از قدرت‌های غربی
- ۶) تشکیل اجلاس مشترک کشورهای ترک‌زبان بین ترکیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان.

عامل‌های ۱، ۹، ۱۰ و ۱۲ از سطح معناداری در بسترهای تهدیدات‌زا برخوردار نشده، لذا نمی‌توانند از حیث تهدید تأثیر مهمی در تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران در حوزه دریای خزر داشته باشند.

تحلیل داده‌های سؤال دوم تحقیق: مهم‌ترین عوامل ضعف و قوت سیاسی مرتبط با مسائل دفاعی ج.ا.ایران در حوزه دریای خزر کدامند؟

عامل چهاردهم: تأکید مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مبنی بر سهم ۲۰٪ ایران از دریای خزر؛ صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را قوت برآورد کرده‌اند. و ۱۰۰٪ آنان میزان تأثیر این عامل را قوت موثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین این عامل ۴/۹۲ در قوت محاسبه شده است.

عامل پانزدهم: کم بودن طول مرز ساحل ج.ا.ایران نسبت به چهار کشور دیگر ساحل دریای خزر؛ تعداد ۳۵ نفر (۷۲٪) پاسخ‌دهندگان، این عامل را ضعف و ۱۴ نفر (۲۸٪) پاسخ‌دهندگان این عامل را قوت برآورد کرده‌اند. اما از تعداد ۳۵ نفر پاسخ‌دهندگان ضعف، ۱۰۰٪ از آنان میزان تأثیر این عامل را ضعف موثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. و از تعداد ۱۴ نفر پاسخ‌دهنده قوت، ۸۳٪ از آنان میزان تأثیر این عامل را قوت موثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در این حوزه در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین ضعف ۴/۳۵ و میانگین قوت ۲/۱ محاسبه شده است.^۱

۱- ۷۷٪ خبرگان نظامی این عامل را قوت و دیگر پاسخ‌دهندگان این عامل را ضعف قلمداد نموده‌اند.

عامل شانزدهم: دیپلماسی فعال کنونی بین ج.ا.ایران با کشورهای روسیه و قزاقستان؛ صددرصد پاسخ‌دهندگان این عامل را قوت برآورد کرده‌اند. و ۱۰۰٪ آنان میزان تأثیر این عامل را قوت موثر بر تدوین راهبرد دفاعی کشور در حوزه دریای خزر در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی نموده‌اند. میانگین این عامل ۴/۹۲ در قوت محاسبه شده است.

جدول شماره (۳) مهم‌ترین قوت‌های عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه خزر موثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا.

رتبه	سطح معنا داری	مقدار کای دو مشاهده شده	میانگین فراوانی	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	درصد فراوانی قوت	فراوانی قوت	عوامل سیاسی ژئوپلیتیک	ردیف عامل
۱	۰/۰۰۰	۶۴/۳۰	۴/۹۲	۱۰۰	۱۰۰	۴۹	تأکید مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای <small>مدظله العالی</small> مبنی بر سهم ۲۰٪ ایران از دریای خزر	۱۱
۳	۰/۰۳۱	۸/۸	۲/۱	۸۳	۲۸	۱۴	کم بودن طول مرز ساحل ج.ا.ا. نسبت به چهار کشور دیگر ساحل دریای خزر	۱۲
۲	۰/۰۰۰	۶۴/۳۰	۴/۹۲	۱۰۰	۱۰۰	۴۹	دیپلماسی فعال کنونی بین ج.ا.ا. و روسیه، قزاقستان	۱۳

نتایج جدول فوق گویای این است که مهم‌ترین قوت مرتبط با مسائل دفاعی ج.ا.ایران منبث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر عبارت است از: تأکید مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای مدظله العالی مبنی بر سهم ۲۰٪ ایران از دریای خزر، روابط دیپلماسی فعال بین ج.ا.ایران، روسیه، قزاقستان و کم بودن طول مرز ساحل ج.ا.ایران نسبت به چهار کشور دیگر ساحل دریای خزر.

درخصوص عامل پانزدهم باید گفت که عمده خبرگان نظامی طولانی بودن مرزهای کشورهای ساحلی این دریا را برای ج.ا.ایران قوت دانسته و برای آن کشورها ضعف می‌دانند. چرا که معتقد هستند هر چقدر مرز ساحلی طولانی‌تر باشد راه نفوذ بیشتر بوده و حفظ و کنترل مرز برای این کشورها مشکل‌تر است. اما دیگر خبرگان بخصوص خبرگان سیاسی معتقدند کشورهایی که طول ساحل بیشتری دارند، حق حاکمیت بیشتری از این دریا را برای خود قائل‌اند و لذا کوتاه بودن مرز ساحلی این دریا برای ج.ا.ایران نسبت به سایر کشورهای پیرامونی دریای خزر را برای ج.ا.ایران ضعف قلمداد نموده‌اند. بنابراین این عامل از دید جامعه آماری هم دارای ماهیت ضعف و هم دارای ماهیت قوت می‌باشد که ماهیت ضعف آن بیشتر است.

جدول شماره (۴) مهم‌ترین ضعف‌های عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه خزر موثر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا.

ردیف عامل	عوامل سیاسی ژئوپلیتیک	فراوانی ضعف	درصد فراوانی ضعف	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	میانگین فراوانی	مقدار کای دو مشاهده شده	سطح معناداری	رتبه
۱۴	کم بودن طول مرز ساحل ج.ا.ا. نسبت به چهار کشور دیگر ساحل دریای خزر	۳۵	۷۲	۱۰۰	۴/۳۵	۳۵/۹۵	...	۱

نتایج جدول فوق گویای این است که مهم‌ترین ضعف مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ایران منبعث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر عبارت است از:
- کم بودن طول مرز ساحل ج.ا.ایران نسبت به چهار کشور دیگر ساحل دریای خزر.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- نتیجه‌گیری

پاسخ سؤال یکم تحقیق: مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین و تهدیدزای مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ایران منبعث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر کدامند؟
الف) مهم‌ترین بسترهای فرصت‌آفرین مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ایران منبعث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر عبارتند از:

(۱) ایجاد زمینه توسعه همه‌جانبه روابط دیپلماسی ج.ا.ایران با کشورهای حوزه خزر به ویژه روسیه
(۲) بهره‌برداری از فضای مناسب رقابت روسیه با اروپا، ناتو و آمریکا جهت تحکیم قدرت ج.ا.ایران در حوزه خزر.

ب) مهم‌ترین بسترهای تهدیدزای مرتبط با مسائل دفاعی پیش‌روی ج.ا.ایران منبعث از عوامل ژئوپلیتیک سیاسی حوزه دریای خزر عبارتند از:

(۱) گسترش نفوذ رژیم اشغالگر قدس، آمریکا و ناتو در بین کشورهای تازه استقلال‌یافته ساحلی دریا
(۲) تشدید بحران رژیم حقوقی دریای خزر ناشی از تخصیص منابع نفت و گاز بیشتر، افزایش سطح رقابت‌های تسلیحاتی، گسترش نفوذ قدرت‌های فرامنطقه‌ای در دریای خزر
(۳) توافق نداشتن بر سر مرزهای آبی این دریا بین ج.ا.ایران، ترکمنستان و آذربایجان
(۴) توافق دوجانبه یا سه‌جانبه کشورهای ساحلی در خصوص حق حاکمیت دریای خزر

۵) تلاش روسیه جهت گسترش نفوذ خود در بین کشورهای تازه استقلال یافته ساحلی دریای خزر برای افزایش اعتبار و قدرت چانه زنی خود برای گرفتن امتیاز از قدرت های غربی

۶) تشکیل اجلاس مشترک کشورهای ترک زبان بین ترکیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان.

پاسخ سؤال دوم تحقیق: مهم ترین عوامل ضعف و قوت سیاسی مرتبط با مسائل دفاعی ج.ا.ایران در حوزه دریای خزر کدامند؟

عوامل قوت سیاسی

الف) تاکید مقام معظم رهبری مد ظله العالی: مهم ترین عامل قوت سیاسی ج.ا.ایران مرتبط با مسائل دفاعی خود در حوزه دریای خزر عبارت است از؛ تاکید مقام معظم رهبری امام خامنه ای مد ظله العالی مبنی بر سهم ۲۰٪ ایران از دریای خزر.

ب) روابط دیپلماسی: عامل قوت دیگر روابط دیپلماسی فعال بین ج.ا.ایران با کشورهای روسیه و قزاقستان می باشد.

مهم ترین عامل ضعف سیاسی ج.ا.ایران مرتبط با مسائل دفاعی خود در این حوزه، عبارت است از؛ کوتاه بودن طول مرز ساحل ج.ا.ایران نسبت به چهار کشور دیگر ساحل دریای خزر.

— پیشنهادها

۱) حل رژیم حقوقی دریای خزر در چارچوب قوانین بین المللی با مشارکت همه کشورهای ساحلی با در نظر گرفتن مسائلی همچون مسئله کشتیرانی، حق استفاده کشورها در مسئله ماهیگیری، استفاده از منابع طبیعی، مسائل زیست محیطی، تعیین حق حاکمیت در سطح دریا میسر است

۲) تلاش دیپلماسی فعال ج.ا.ایران جهت جلوگیری از هرگونه توافق دو یا سه جانبه کشورهای ساحلی دریای خزر در خصوص تعیین حاکمیت دریای خزر.

۳) به کار بردن سیاست های تشویق به همگرایی کشورهای پیرامون ساحل دریای خزر و کاربرد دیپلماسی سازنده (به صورت مصداقی فعال تر کردن سازمان همکاری کشورهای ساحلی خزر، برگزاری مسابقات جام های ورزشی توسط کشورهای ساحلی دریای خزر، تشکیل اتحادیه های موضوعی توسط کشورهای حوزه دریای خزر تحت عناوینی از قبیل؛ اتحادیه دانشکده های خزر، اتحادیه استناداران خزر، اتحادیه جوان های خزر و ...)

۴) رفت و آمد مکرر کشتی های ماهیگیری، تجاری و نظامی ایران به منطقه ۲۰٪ جهت تبدیل شدن به یک رویه عرفی.

فهرست منابع

- احمدی پور و همکاران، (۱۳۸۹)، "ژئوپلیتیک دریای خزر"، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- الیکر، اولگا، (۱۳۸۲) "گسل های منازعه در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی" ترجمه: محمود رضا گلشن پژوه، عباس کاردان و حسن سعید کلاهی، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی ابرار معاصر.
- ایگور، س. زون، (۱۳۸۵)، "توهومات و واقعیات"، مترجم: شمسی فولاد آبادی، علی ساری، مرکز ملی مطالعات و تحقیقات دریای خزر.
- بیژنی، مهدی، (۱۳۸۱)، "خزر و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران"، تهران: انتشارات سایه روشن.
- ترابی، شهرام، (۱۳۸۰)، "مشابهت ها و مغایرت ها در مواضع کشورهای ساحلی خزر"، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۳۵.
- تقوی اصل، سید عطا، (۱۳۸۷)، "ژئوپلیتیک جدید ایران از قزاقستان تا گرجستان"، چاپ سوم، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه ج.ا.ا.
- جودت، بهجت، (۱۳۸۹)، "ژئوپلیتیک دریای خزر"، ترجمه: ناصر تیموری، انتشارات وزارت خارجه.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۵)، "اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک"، مشهد، انتشارات پاپلی.
- صابری، افشین، (۱۳۸۸)، "نظامی گری کشورهای حاشیه دریای خزر و امنیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران"، معاونت پژوهش دانشگاه فارابی.
- صفری، مهدی، (۱۳۸۳)، "دریای مازندران، چالش پنج کشور"، خبرگزاری فارس، ۱۰ فروردین.
- قاسمی، حاکم و زهرا ناظری، (۱۳۹۰)، "تحولات ژئوپلیتیک در حوزه دریای خزر و تغییر نقش قدرتهای بزرگ در این منطقه"، تهران: فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره سوم.
- کوزه گر کالجی، ولی، (۱۳۹۱)، "تعاملی نظری بر پوشش ملی گرای قومی در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی"، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۷۵، پاییز.
- گروه مطالعاتی امنیت، (۱۳۸۷)، "تهدیدات قدرت ملی شاخص ها و ابعاد"، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ممتاز، جمشید، (۱۳۸۱)، "دریای خزر و تحولات حقوقی آن"، تهران: بولتن مرکز مطالعات عالی بین المللی، سال دوم، شماره سوم، اردیبهشت ماه.
- میر فخرایی، سیدحسن، (۱۳۸۳)، "رژیم حقوقی دریای خزر از واگرایی تا همگرایی"، مجله پژوهشی حقوق و سیاست، شماره ۱۰، بهار.
- محمدی، علی، (۱۳۹۲)، "روبط ایران با آذربایجان"، فصل نامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۶.

- نوذری، فضل‌اله، (۱۳۹۱)، رساله دکتری "تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران"، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- نوذری، فضل‌اله، (۱۳۹۲)، جزوه درسی "مدیریت راهبردی صحنه جنگ" تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع.
- واعظی، محمود، (۱۳۸۷)، "ژئوپلیتیک بحران در آسیای مرکزی و قفقاز"، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه ج.ا.ا.
- ولی محمدی، محمد، (۱۳۹۰)، "از کاسپین تا خزر، شناخت محیط زیست، نفت و حقوق بین الملل"، تهران: انتشارات سبزآرنگ.

مصاحبه‌ها

- مصاحبه با سردار سرلشکر پاسدار دکتر مصطفی ایزدی (شاغل در ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ا.)، (۱۳۹۴/۰۹/۲۸)، موضوع مصاحبه، تاثیرات عوامل سیاسی ژئوپلیتیک دریای خزر بر تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ا.
- مصاحبه با امیر سرتیپ دکتر عبدالعلی پورشاسب (شاغل در ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ا.)، (۹۴/۰۸/۲۲)، موضوع مصاحبه، تاثیرات عوامل سیاسی ژئوپلیتیک دریای خزر بر تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ا.
- مصاحبه با امیر دریادار دکتر سجاد کوچکی (فرمانده اسبق نیروی دریای ارتش ج.ا.ا.)، (۹۴/۰۹/۱۵).
- مصاحبه با سردار سرتیپ پاسدار مجید میراحمدی (شاغل در ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ا.)، (۹۴/۰۸/۱۵)، موضوع مصاحبه، تاثیرات عوامل سیاسی ژئوپلیتیک دریای خزر بر امنیت ج.ا.ا.
- مصاحبه با جناب آقای منوچهر متکی (وزیر اسبق امور خارجه ج.ا.ا.)، (۱۳۹۳/۱۲/۲۵)، موضوع مصاحبه، تاثیرات عوامل سیاسی ژئوپلیتیک دریای خزر بر تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ا.
- مصاحبه با جناب آقای دکتر علی اصولی (مدیرکل اسبق شرکت نفت ج.ا.ا. در دریای خزر)، (۹۳/۱۱/۲۰).
- موضوع مصاحبه، تاثیرات رژیم حقوقی دریای خزر بر تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ا.
- مصاحبه با جناب آقای مجید صمدزاده صابر (رئیس دبیرخانه دریای خزر در وزارت امور خارجه ج.ا.ا.)، (۹۳/۱۱/۱۴)، موضوع مصاحبه، تاثیرات رژیم حقوقی دریای خزر بر تدوین راهبردهای دفاعی ج.ا.ا.

